

Ονομάτων Επίσκεψις: Δεσφίνα

Dr. Λουκία Στέφου
Σχολ. Σύμβουλος Φιλολόγων
Ανατ. Αττικής

Για την προέλευση και την ετυμολογική συνάφεια του ονόματος *Δεσφίνα*, του τόπου της καταγωγής μας, έχουν διατυπωθεί μέχρι σήμερα πολλές εικασίες.

Η εκδοχή, σύμφωνα με την οποία το όνομα *Δεσφίνα* προέρχεται από το ρήμα κεύθω της Αρχαίας Ελληνικής¹, αν και νοηματικά θα μπορούσε να αποδίδει την «προστατευτική λειτουργία» των γύρω λόφων στον οικισμό, στερείται λεξιλογικής/γλωσσολογικής τεκμηρίωσης. Σύμφωνα με τους νόμους της γλωσσολογίας ο φθόγγος (υ) της διφθόγγου (ευ) δε γίνεται να μετατραπεί σε (φ), έστω και πριν από δασύ (θ), άρα ούτε σε (σ): το δίγαμα (F) —εδώ με τη φωνηεντική του μορφή (υ), ως β' ψηφίο της διφθόγγου (ευ)— δεν μπορεί από φωνηεντική μορφή (υ) να συμπεριφερθεί ως σύμφωνο συριστικό ή οτιδήποτε άλλο.

Η εκδοχή, κατά την οποία το όνομα *Δεσφίνα* προήλθε από την Κιρφίνα= Τσισφίνα (Κ/Τσ- τσιτακισμός και ρ/σ- συρριστικοποίηση), δεν είναι διόλου απίθανη, καθώς συμφωνεί και με τους γλωσσολογικούς νόμους, σύμφωνα με τους οποίους η συρριστικοποίηση μπορεί να προκύψει από ρωτακισμό (το (ρ) έγινε (σ))². Αλλά από τη στιγμή που δεν υπάρχουν σχετικές γραπτές πηγές που να μαρτυρούν τα στάδια της μετεξέλιξης της λέξης και να τα επιβεβαιώνουν, η εκδοχή αυτή αναγκαστικά παραμένει στη σφαίρα της εικασίας.

Κατ' άλλους, το όνομα *Δεσφίνα* προήλθε από την Δελφίδα Άρτεμη³: αν η κατάληξη «-ίς», εκτός του θηλυκού, δηλώνει και κάποια απόχρωση υποκοριστικού, τότε με συρριστικοποίηση του λ καταλήξαμε στον όρο *Δεσφίνα*, ως γειτνιάζοντα —αλλά μικρότερης λατρευτικής σημασίας— τόπο των Δελφών⁴.

Και την αρχαία εποχή, πάντως, πολλοί ταξιδιώτες έφταναν στα παράλια γύρω από τη *Δεσφίνα* (σημειωτέον τότε δεν ονομαζόταν έτσι)⁵ που σήμερα ανήκουν στον νομό Βοιωτίας και Φωκίδας, για να πάρουν μαντεία από την Άρτεμη, καθώς η περιοχή ήταν αφιερωμένη στη θεά, όπως άλλωστε μας παραδίδει κι ο Πausanias, στα *Φωκικά*.

Αυτό βέβαια, αν υπήρχε ως όνομα συγκεκριμένου οικισμού επί Pausanias, θα είχε καταγραφεί ασφαλώς στο προαναφερόμενο έργο_ επομένως, αν τυχόν δεχθούμε ότι το όνομα συνδέεται με τη Δελφίδα Άρτεμη, αυτό σίγουρα συνέβη αργότερα, στα

1 Κεύθω= αποκρύπτω, κρύβω, καλύπτω (LSJ)

2 Πρβλ. Θράσος- θάρρος (από θάρσος).

3 Η Άρτεμις κι ο Απόλλωνας ήταν παιδιά του Δία και της Λητώς, η οποία λόγω της οργής και του κατατρεγμού της από τη Ήρα, τη σύζυγο του Δία, προστατεύτηκε από τον Ποσειδώνα και μεταφέρθηκε με δελφίни στη Δήλο, όπου και γέννησε τον Απόλλωνα και την Άρτεμη.

4 Δελφίνα < Δελφίν<Δελφίς (γουρουνάκι της θάλασσας < Delfax «γουρουνάκι»: πιθανότατα εξαιτίας της μορφής του. Δελφίν / Delfax : Δελφύς = κάθε νεογέννητο ζώο, μήτρα

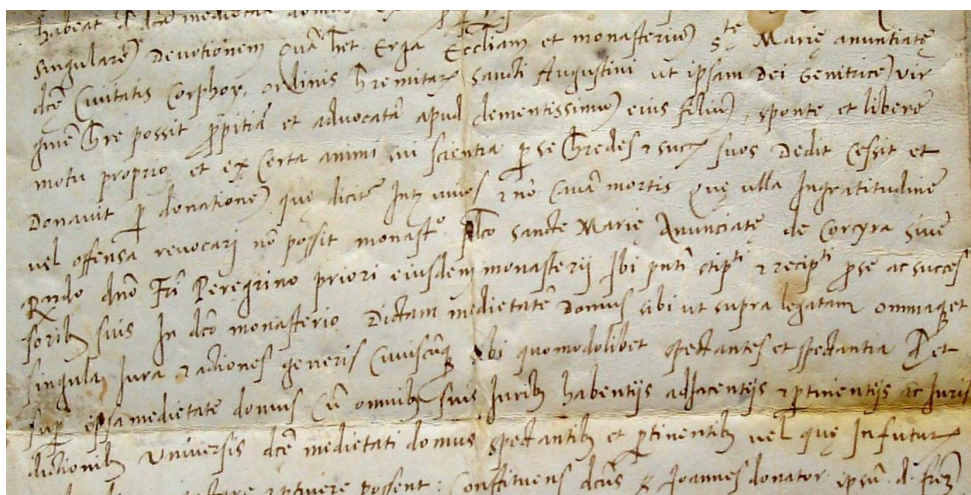
Δελφοί : αρχαίο τοπωνύμιο. Είναι βέσιμο ότι αρχικά ονομάστηκε Δελφύς, «Μήτρα, κοιλιά», λόγω του σχήματος κι επειδή εκεί λατρευόταν κατά τη μυκηναϊκή εποχή η μητέρα- θεά Γη. (Γ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας)

5 Σύμφωνα με το λεξικό του Ελευθερουδάκη, τα όρια της Δεσφίνας, όχι μόνο του οικισμού αλλά και των κτημάτων των κατοίκων της, περικλείουν τη μεγαλύτερη έκταση επαρχιακού τόπου στην Ελλάδα.

μετα-Παυσανιακά χρόνια και υπό την επήρεια της συγκεκριμένης συνάφειας, της δελφικής. Αλλά ούτε αυτό αποτυπώνεται στη χειρόγραφη παράδοση.

Είναι, εξάλλου, αξιοσημείωτο ότι κανένας από τους οικισμούς, τους παραδιδόμενους από τον Παυσανία για την περιοχή, δεν συμπίπτει ακριβώς, υπό την έννοια του τόπου, με τη σημερινή Δεσφίνα, όπως καθορίζεται στα νεώτερα χρόνια. Το όνομα «Εχεδάμεια»⁶ που υπολογίζεται, σύμφωνα με την τοπογραφία, ως πλησιέστερο της σημερινής Δεσφίνας, είναι δωρικό και δηλώνει ότι η περιοχή είχε «δάμον/δήμον». Μεγαλύτερη είναι σαφώς η συνάφεια του ονόματος Δεσφίνα με το *Cesfina* (αυτό αναγράφεται σε καταλανικό χειρόγραφο⁷ και όχι *Gittina* ή *Gifina*: οπότε *Κιττίνα* ή *Κιφίνα*). Το πώς το –Ce– αναγνώσθηκε ως –Gi– είναι ερμηνεύσιμο, αρκεί να προσέξουμε τον τρόπο με τον οποίο καταγράφονται τα γράμματα στη χειρόγραφη παράδοση: CE - GI. Το ίδιο ισχύει και για το –sf– που αναγνώσθηκε ως –tt–: στη χειρόγραφη παράδοση, ενδεικτικά⁸, το s, s, s, s, s, s 5, s, s, j, ή f, f, f, F μπορούσαν να παραναγνωσθούν μεταξύ τους ή σε t, F, t, t, T, f— το sf (με όλους τους δυνατούς συνδυασμούς) επομένως σε tt, ανάλογα με το πώς το είχε γράψει ο γραφέας: sf / st, tt / ff-f.

Ακολουθούν δύο ενδεικτικά παραδείγματα της λατινικής χειρόγραφης παράδοσης:

Πίνακας 1. ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ-ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ

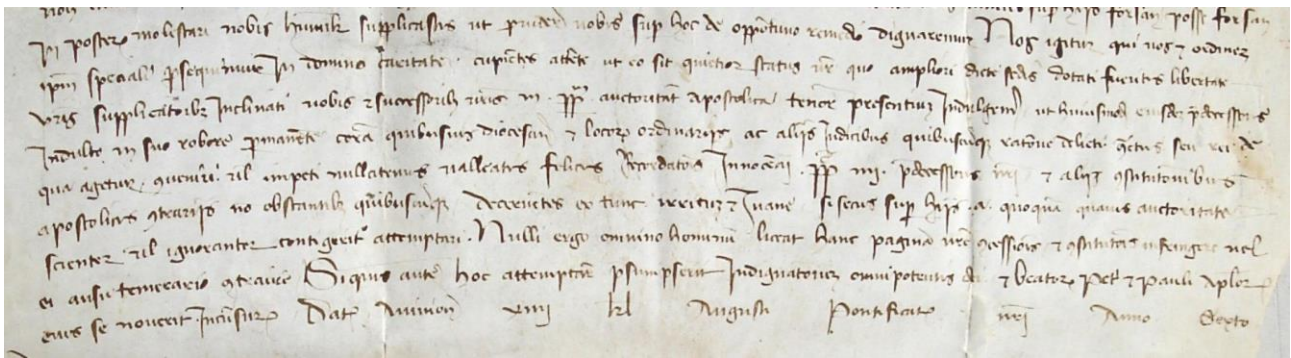
ΜΕΤΑΓΡΑΦΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΗΣ ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΙΑΚ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ 004, Φ. 109.

6 Αναφέρεται επίσης στον Παυσανία, "Φωκικά" - Κεφ. 3, 2.

7 Rubio I Lluch (1912), σελ. 48-51.

8 Υπάρχουν πολλοί τρόποι γραφής, ανάλογα με τους γραφείς

Πίνακας 2. ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ-ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΜΕΤΑΓΡΑΦΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΗΣ ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΙΑΚ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ 009, Φ. 109.

Τέτοιες παραναγνώσεις απαντώνται σχεδόν μονίμως στα χειρόγραφα, όχι μόνο όσα είναι γραμμένα σε λατινικό αλφάβητο⁹, αλλά και τα ελληνικά. Αυτό οφείλεται συνήθως στο ότι οι αντιγραφείς χειρογράφων, είδος πολυτιμότητα και προ (κυρίως προ) τυπογραφίας αλλά και μετά την εφεύρεσή της, δεν αντέγραφαν απευθείας από το χειρόγραφο που τους είχε παραγγελθεί να αντιγράψουν, αλλά σε μια μεγάλη αίθουσα, συνηθέστατα μοναστηριού, κατέγραφαν όσα τους υπαγόρευε ο αναγνώστης του χειρογράφου. Γι' αυτό και είναι πολύ δύσκολο, ίσως και αδύνατο, να έχει ο ερευνητής δύο πανομοιότυπα χειρόγραφα από το ίδιο πρωτότυπο. Έτσι μάλλον αιτιολογείται το *Cesfina*, *Gittina* ή *Gifina*. Και επίσης από το γεγονός ότι ο κάθε γραφέας έχει τον ιδιαίτερο και προσωπικό τρόπο γραφής (και σήμερα εξάλλου), οπότε μπορεί να μην έγραψε tt, αλλά ff-f ή sf (αν σκεφτούμε πώς γράφονται τα συγκεκριμένα συμπλέγματα) και ο επόμενος αναγνώστης με παρανόηση να υπαγόρευσε tt. Το ίδιο κάλλιστα είναι δυνατόν να συνέβη και με το *Ce¹⁰/Gi*. Γι' αυτό στο συγκεκριμένο τη λύση μάλλον μας τη δίνει η προφορική παράδοση και άλλες γραπτές πηγές.

Το «*Cesfina*», λόγου χάρη, του καταλανικού χφου εμφανίζεται ως «Τζεσφίνα» στη γραπτή νεοελληνική παράδοση. Το όνομα αυτό αναγράφεται σε πολλές επιστολές των αγωνιστών του '21, αλλά και σε πολλά ιδιωτικά έγγραφα των κατοίκων των γύρω περιοχών, που την αναφέρουν έτσι ακριβώς και στα αρχεία τους. Το πώς το (τσ) κατέληξε (τζ) δικαιολογείται από το ότι το (c: τσ) των λατινικών και λατινογενών γλωσσών στην οθωμανική/τουρκική προφέρεται (τζ). Αργότερα, όταν το όνομα «ελληνοποιήθηκε», το (τζ) —επειδή μάλλον παρέπεμπε στην τουρκική γλώσσα— αντικαταστάθηκε από το (ντ), το οποίο θεωρήθηκε «ελληνικό» ή τουλάχιστον «ελληνικότερο». Κι έτσι προήλθε η *Ντεσφίνα*, όπως την αναφέρει κι ο Μακρυγιάννης στα Απομνημονεύματά του ([...] *Έγινα ως δεκατέσσερων χρονών και*

⁹ <http://dlib.ionio.gr/metagrafes/ANNUNCIATA013.htm>

¹⁰ Στα καταλανικά το (c) προφέρεται (τσ) ενώ στα ισπανικά (θ).

*πήγα εις έναν πατριώτη μου εις Ντεσφίνα. Ήταν ο αδελφός του με τον Αλήπασια και ήταν ζαπίτης αυτός εις την Ντεσφίναν[...]*¹¹.

Τσεσφίνα, πάντως, λεγόταν κι ένα χωριό της λακωνικής Μάνης. Συγκεκριμένα, στη Μάνη υπήρχε οικισμός με το όνομα Τσεσφίνα (αξιοσημείωτο είναι ότι και σήμερα υπάρχει στην περιοχή παλαιός οικισμός με το όνομα «Δεσφίνα»), ο οποίος έπαψε σιγά-σιγά να υπάρχει, λόγω του ότι τον εγκατέλειψαν οι κάτοικοί του, πιθανότατα αναγκαζόμενοι από πειρατικές και οθωμανικές επιδρομές¹². Αυτοί, λοιπόν, οι «εσωτερικοί πρόσφυγες» πιστεύεται ότι μετά το διωγμό ή την εκούσια απομάκρυνση, υπό ασφυκτικές εξωτερικές πιέσεις, από τη Μάνη —η περιοχή τους βρισκόταν βορειοδυτικά του Γυθείου και επί Φραγκοκρατίας ήταν κι αυτή καταλανική— αναζήτησαν καταφύγιο προς τα ηπειρωτικά μέρη της Ελλάδας. Κάποιοι (που μάλλον είχαν λόγους να κόψουν κάθε δεσμό με τη σημερινή λακωνική Τσεσφίνα και τότε καταλανική επίσης), σύμφωνα με την προφορική παράδοση, στην προσπάθειά τους να σωθούν, έφτασαν εκεί που βρίσκεται σήμερα η πόλη μας —είναι σχεδόν στην ίδια (από βορρά προς νότο) ευθεία με τη «Δεσφίνα» της Μάνης, γεγονός πολύ απίθανο να είναι μόνο τυχαίο— και ή την εποίκισαν, ή εγκαταστάθηκαν κοντά σε κάποιον ήδη προϋπάρχοντα οικισμό. Αυτό το δεύτερο όμως αφήνει κενό το θέμα του ονόματος αυτού του οικισμού, αν και δεν θα ήταν καθόλου απίθανο, αυτό να είναι σήμερα κρυμμένο κάτω από το όνομα μιας περιοχής της σημερινής Δεσφίνας ή να έχει και υποχωρήσει τελείως, ενδεχομένως γιατί οι νεοφερμένοι κατάφεραν και αφομοίωσαν τους παλαιότερους και επέβαλαν και το όνομα της δικής τους πατρίδας προέλευσης... Εκτός και αν δεχτούμε ότι η απόφασή τους για εγκατάσταση στο συγκεκριμένο σημείο συνδέεται με ήδη προϋπάρχουσες συγγένειες και ότι το όνομα *Δεσφίνα* δεν ήταν μόνο το όνομα της λακωνικής κόμης. Αλλά αυτό χρήζει έρευνας. Πολλές φορές, όμως, τις μαρτυρίες γι' αυτά τις έχουμε εμείς οι ίδιοι μέσα μας, στο ιδιοματικό μας DNA· έτσι αρκεί να συνειδητοποιήσουμε ότι πολλά παρατσούκλια στη Δεσφίνα λήγουν σε – άκος (βλέπε Μπουράκος, Στεφάκος), κατάληξη που ανήκει παραδοσιακά στην ιδιόλεκτο των Λακώνων. Επίσης, οι Δεσφινιώτες συνηθίζουν να χρησιμοποιούν εκφράσεις άκρως συνδεδεμένες με τη Μάνη και τη Λακωνία, όπως: «Το λέει ο Καβομαλιάς¹³»: όταν αστράφτει και προμηνύεται μπόρα, ή «Φτάσανε τα μάτια του στη μέσα Μάνη», όταν κάποιος χάνει αρκετό βάρος· τέτοιες αναφορές, ωστόσο, δεν είναι πιθανόν να δηλώνουν οικειότητα λόγω γειτνίασης της «δικής μας» Δεσφίνας με τη Λακωνία, αλλά τουναντίον εγγενή πλατωνικού τύπου «ανάμνηση» και ασφαλώς γνώση από προφορική παράδοση. Επομένως, αν ισχύουν τα παραπάνω, η Δεσφίνα «μας» θα μπορούσε να είναι εποικιστικό αλλά και αφομοιωτικό επακόλουθο.

11 <http://eranistis.net/wordpress/wp-content/uploads/2013/08/%CE%9C%CE%B1%CE%BA%CF%81%CF%85%CE%B3%CE%B9%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B7-%CE%91%CF%80%CE%BF%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B5%CF%8D%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B11.pdf>

12 Εδώ σίγουρα αξίζει να επανέλθουμε...

13 Το Ακρωτήριο Μαλέας ή Κάβο Μαλιάς βρίσκεται στα νοτιοανατολικά της Πελοποννήσου στο νομό Λακωνίας, όπου και απολήγει η χερσόνησος της Επιδαύρου Λιμηράς. Είναι το δεύτερο νοτιότερο σημείο της ηπειρωτικής Ελλάδας.

Αλλά και από πλευράς τοποθεσίας και η Δεσφίνα της Μάνης και η Δεσφίνα η «δική» μας έχουν πολλές ομοιότητες: είναι άγονες και βραχώδεις περιοχές. Εξάλλου και η μία και η άλλη είναι πολύ κοντά στην Αράχοβα, της Λακωνίας η μία και της Βοιωτίας η άλλη. Και Αράχοβα είναι γνωστό σλαβικό τοπωνύμιο που σημαίνει Καρυά. Αν δηλαδή λέγαμε ελληνικά τις αραχοβίτισσες, θα μας προέκυπταν Καρυάτιδες!

Απ' αυτό ακριβώς παρακινημένη, αναζήτησα στοιχεία στο τμήμα χειρογράφων και λεξικών της Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης του Βερολίνου¹⁴, όπου ανακάλυψα τα εξής: Το όνομα Τσεσφίνα είναι σλαβική λέξη¹⁵, μάλιστα νοτιοσλαβική, σερβική, και σημαίνει είδος πρίνου, κλαριού. Υπάρχει δε, εκτός της Τσεσφίνας της Λακωνίας και Česvinica ή Česvinjica στη Δαλματία. Όλα τα τοπωνύμια σημαίνουν πουρνάρι – κλαρί και στη γλωσσίδα καθεμιάς από τις περιοχές αφθονεί το συγκεκριμένο είδος. Εξάλλου πολλές λέξεις της διαλέκτου μας είναι σλαβικές: γκλάβα (κεφάλι), καλμπένιος (ξανθοκόκκινος), Μπαμπλίτς (άσπρο χόμα όπου καλλιεργούνται κουκιά και γενικά όσπρια), μάρτσοσ (ασπρόμαυρος), μποροβίκος (το νέο κρασί), μπρούζνο (πέτρινο/ «μπρούζνο κεφάλ'»: αγύριστο κεφάλι), Ντερνίκος (είδος κερασιάς), ντρένιος (κοκκινωπός), στρούγκα (για τους... αμύητους η στάνη), τσιγγέλι (το γνωστό μας από τα σφαχτά της πλατείας και... τη δυσκολία της εξωτερίκευσης: «του τα βγάζω με το τσιγγέλι»), τσίτσα (μπουκάλι), Τούριος (ζώο και μέρος που φυλάνε τα ζώα)¹⁶...

Όταν, δηλαδή, δεν υπάρχουν, εκτός του συγκεκριμένου λεξιλογικού πλούτου —που τον γνωρίζουμε ως μητρική μας «γλώσσα»— γραπτές μαρτυρίες για όλα τούτα —λείπουν, δηλ., τα βασικά εργαλεία του φιλόλογου, τα κείμενα— καταφεύγουμε στον «οπλισμό» της προφορικής παράδοσης, στις τοπικές συνήθειες και στα πάσης φύσεως μνημεία.

Το τι φτάνει μέχρι τις μέρες μας γλωσσικά, λίγο-πολύ το αναφέραμε. Μια εκτενέστερη αναφορά στα γλωσσικά θα απαιτούσε πολύ περισσότερα στοιχεία, σαφώς περισσότερο χρόνο και έρευνα, για να μπορεί κανείς να καταλήξει σε ασφαλέστερα προϊόντα και να τα κατατάξει.

Είναι όμως σίγουρο ότι η Τσεσφίνα είναι σλαβικό¹⁷ τοπωνύμιο.

Μάρτυρες, λοιπόν, αδιάψευστοι της ιστορίας μας, υπάρχουν πολλοί, εκτός της διαλέκτου. Είναι, για παράδειγμα, οι εκκλησίες και τα κτίσματα στην περιοχή μας.

Το πότε χτίζεται η κάθε εκκλησία, δηλώνει επίσης και προς τα πού «μεγαλώνει» το χωριό. Ενδιαφέρον έχει επίσης και το ποιους αγίους επιλέγουν οι κάτοικοι για προστάτες. Για παράδειγμα ο Άγιος Μηνάς μπορεί να παραπέμπει στην παράδοση για τους Κρήτες. Όχι όμως της ομηρικής εποχής, αλλά των μεγάλων επαναστάσεων εναντίον των Τούρκων, οπότε πολλοί έφυγαν από την Κρήτη, γιατί φοβούνταν τα

14 Die Philologische Bibliothek der Freien Universität Berlin.

15 Sammlung Slavischer Lehr- und Handbücher herausgegeben von A Leskien und E. Berneker, III. Reihe: Texte und Untersuchungen, 5. Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen von Franz Miklosich, Heidelberg 1927, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, σ. 235.

16 Όλες οι λέξεις σχηματίζονται από ρίζες της σερβοκροατικής, σύμφωνα με το παραπάνω λεξικό. Σχετικές πληροφορίες, όμως παρέχει και το: Die Slaven in Griechenland του Max Vasmer, Βερολίνο 1941, σσ. 113-120.

17 Το ίδιο ισχύει για τον Αβορίτη, την Αγόριανη, το Βάλτο, τη Βάριανη, τη Βελαώρα, το Βελενίκο (Τολοφάνα), το Βελούχι, τη Βύδαβη, τη Γραβιά, τη Γρανίτσα, τα Δρεστενά (Κροκύλειο), τη Ζγράδα! (βαραθρώδη σχισμή στο έδαφος κοντά στην Αγόριανη), τα Ζιρέλια (Κουκουβίστα), τις Καρούτες! (Ευάλιον), την Πλέσσα, το Σμόκοβο, την Τοπόλια, το Χούμποβο (Ελάτεια)...

αντίποινα. Αυτό ήταν αρκετά συχνό¹⁸. Και ο Άγιος Μηνάς είναι πολιούχος του Ηρακλείου.

Πάντως, και για να γυρίσουμε στα παλιότερα χρόνια, η ύπαρξη του Ναού των Ταξιαρχών (13^{ος} αι.)¹⁹, το Παλιό Μοναστήρι (13^{ος}; αι.) και τα μετόχια του —Ναός Αγίου Γεωργίου στο Νέο Μοναστήρι του Άη- Γιάννη, Ναός Αγίου Νικολάου στο Μακρανικόλα (αν και δεν ξέρουμε ακριβώς πότε χτίστηκε), Ναός Αγίου Νικολάου πίσω από το σημερινό της Αντίκιρρας— και Ναός οσίου Ξενοφώντος (πάλι στην περιοχή του Νέου Μοναστηριού), σίγουρα εξασφαλίζουν το γεγονός ότι στη θέση της σημερινής Δεσφίνας προϋπήρχε οικισμός, που προέκυψε από εγκατάσταση Σλάβων στην περιοχή²⁰ εξ ου και το όνομα είναι σλαβικής προελεύσεως. Εδώ προφανώς τον 13^ο αιώνα, επί Φραγκοκρατίας (μετά δηλαδή την άλωση της Πόλης από τους Φράγκους το 1204), οι Καταλανοί έχτισαν έναν πύργο για να φρουρούν τα όρια του δουκάτου τους²¹. Τότε όμως ο οικισμός ήταν σαφώς πολύ μικρότερος. Και ίσως να βρισκόταν στον Πύργο. Εκεί άλλωστε προσφερόταν το μέρος γιατί έχει απόλυτο έλεγχο της περιοχής, οπότε θα ήζεραν ποιος ερχόταν, απ' όπου κι αν ερχόταν. Ας σκεφθούμε επίσης, ότι και κατά τα πρότυπα των ακροπόλεων, οι οικισμοί γίνονταν πάντοτε στα ψηλότερα σημεία. Τα στενά δρομάκια και τα πλατιά σκαλοπάτια της περιοχής αυτής της Δεσφίνας επίσης δηλώνουν το ότι το χωριό εδώ βρισκόταν από παλιά. Η «καθοδική» πορεία προς της «Παναγιάς το καμίν'²²» είναι επιγενόμενο των καιρών και οφείλεται στα αυτοκίνητα...

Πάντως, για να θυμηθούμε και τους παλαιότερους, στην εκκλησία του Άγιου Αντρέα —το μαρτυρούν και σχετικά ευρήματα— βρισκόταν το πρώτο νεκροταφείο του χωριού, γεγονός που υποδηλώνει ότι εκεί ήταν η άκρη του. Αρχικά, λοιπόν, ο οικισμός βρισκόταν βορειοανατολικότερα. Εξάλλου το γεγονός ότι εκεί που βρίσκεται ο Προφήτης Ηλίας υπήρχαν αμπέλια και λιθοδομές, που υπάρχουν ακόμη σ' αυτό το σημείο, επιβεβαιώνει την άποψη. (Σιγά- σιγά οι κάτοικοι άρχισαν να μετακινούνται προς τα δυτικά, καθώς εκεί μπορούσαν να βρουν πιο εύκολα νερό. Μέχρι που έφτασε να κατοικείται εκεί που βρίσκεται σήμερα).

Αν δεχθούμε, λοιπόν, τα παραπάνω, ότι δηλαδή ο αρχικός οικισμός ήταν βορειοανατολικότερα, η πρόσβαση στο σημείο αυτό από τον Άγιο- Μηνά —διά

18

Και η οικογένεια του εθνικού μας ποιητή, Δ. Σολωμού καταγόταν από τα Χανιά και οι πρόγονοί του έφυγαν από εκεί, μετά από μια ανάλογη συγκυρία, στο τέλος του 17^{ου} αιώνα, όταν η Κρήτη από ενετική έγινε οθωμανική.

19

Έχει μελετηθεί και περιγραφεί από την αρχαιολόγο Μαρία Σωτηρίου, η οποία έχει μελετήσει και την Παντάνασσα του Μυστρά. Και η ίδια και ο Νικόλαος Σωτηρίου, επίσης της βυζαντινής αρχαιολογίας, διατείνονται ότι ο ναΐσκος των Ταξιαρχών, ταυτόχρονος ή ελάχιστα μεταγενέστερος των κτισμάτων του Μυστρά, είναι πολύ ωραιότερος.

20

Μία δηλαδή ακόμα από τις γνωστές σκλαβηνίες (από τον 7^ο αιώνα μΧ και μετά)

21

Μήπως γι' αυτό υπάρχει η περιοχή «Πύργος» στο πάνω μέρος της Δεσφίνας; Μήπως εδώ βρισκόταν το φυλάκιο του Δουκάτου; Και μάλιστα πάνω ακριβώς από το τρανό και μέχρι σήμερα κρυφό και αμίλητο μυστήριο του «Τυριά» (μάλλον το όνομα είναι Ντριγιάς, που είναι σλαβικό και σχετίζεται με το δένδρο για το οποίο μιλήσαμε στην περίπτωση Ντερνίκου);

22

Ο Ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, «η Παναγία» είναι ο πιο νέος απ' όλους και χτίστηκε μετά την πληθυσμιακή έκρηξη που προαναφέρθηκε. Για να χτιστεί χρησιμοποιήθηκαν πέτρες από την περιοχή και μάλλον το «καμίνι» που έκτοτε φέρει το όνομά της, στην αρχή του χωριού από το δρόμο της Ιτέας.

ξηράς— ήταν πιο εύκολη. Έτσι, λέγεται ότι τα παλιά εκείνα χρόνια έρχονταν πολλοί με караβάκια, τα οποία προσάραζαν στον σημερινό Άγιο Μηνά, και μετά ανέβαιναν στις απότομες πλαγιές κι έφταναν στον τότε οικισμό, που σαφώς λόγω της θέσης του προσέφερε ασφάλεια στους νεοφερμένους.

Ο πληθυσμός του χωριού «εκρήγνυται» από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Αυτό όμως δεν μπορεί παρά να δηλώνει ότι έχει «εμβολιασθεί» με νέους κατοίκους, νεοφερμένους μάλλον, που αναμείχθηκαν με τους ήδη υπάρχοντες και από κοινού συμβίωναν και εκκλησιάζονταν σε τρεις κύριες ενορίες. Εξαιτίας άλλωστε αυτής της πληθυσμιακής έκρηξης χτίστηκαν οι Ναοί της Κοιμήσεως και του Αγίου Δημητρίου, όπως προαναφέρθηκε.

Άφησα σκόπιμα τελευταία την αναφορά στη δημιουργία του Ναού των Ταξιαρχών, ταυτόχρονη ή ελάχιστα μεταγενέστερη των Ναών της νεκρο-καστρούπολης του Μυστρά. Δεν είναι συγκλονιστικό ότι ο πρώτος βρίσκεται στη Δεσφίνα και οι άλλοι λίγα μόλις χιλιόμετρα βόρεια της Δεσφίνας της Λακωνίας;

Γνωρίζουμε παράλληλα ότι στην ευρύτερη περιοχή της Δεσφίνας «μας» υπάρχουν πολλά βυζαντινά μνημεία (και στο γειτονικό Στείρι και ο Όσιος Λουκάς), πράγμα που μάλλον μας εξασφαλίζει ότι οι κάτοικοι της περιοχής, εκτός από πίστη, διέθεταν και μια σχετική ευμάρεια, όπως τουλάχιστον προϋποθέτουν τέτοιου είδους κτίσματα. Είναι, όμως, εξίσου βασικό να συνειδητοποιήσουμε και το πώς κατασκευάζονταν αυτά τα κτήρια. Σε μια εποχή που δεν υπήρχαν αρχιτεκτονικές σχολές ή σπουδασμένοι μηχανικοί... Υπήρχε λοιπόν η παράδοση των χτιστάδων και των καλφάδων τους. Αυτό από μόνο του σημαίνει ότι κάθε φορά που χρειαζόταν να κατασκευαστεί ένα κτίσμα, καλούσαν τους «γνωστούς» μαστόρους, περίφημους ανά την Ελλάδα, που γι' αυτό το λόγο μετακινούνταν συνεχώς και σχεδόν δεν είχαν μόνιμο τόπο εγκατάστασης. Αν μάλιστα χρειαζόταν να κατασκευάσουν πολλά κτήρια σε μια περιοχή, μετέφεραν μαζί τους και την οικογένειά τους. Φυσικά αυτό σημαίνει ότι μαζί μετακινούνταν και οι οικογένειες όλων όσων εργάζονταν μαζί με τον αρχιμάστορα²³. Αν όντως κατασκευάστηκε πρώτη η εκκλησία του Μυστρά, τότε μήπως το εκκλησάκι των Ταξιαρχών το κατασκεύασαν αμέσως μετά οι ίδιοι χτιστάδες; Οπότε έφτιαζαν και το παλιό μοναστήρι —και όλες τις υπόλοιπες περίπου σύγχρονες εκκλησίες; Αν αυτοί κατάγονταν από τη Λακωνική Μάνη, ή ίσως και από την Τσεσφίνα, τότε η εγκατάστασή τους στη «δική μας» δεν θα ήταν κάτι το δύσκολο... Ίσως έτσι να δικαιολογείται και η ύπαρξη των εκφράσεων για τη Μάνη και τη ...δίαιτα!

Το πιο σημαντικό, ωστόσο, που προκύπτει από εδώ είναι το θέμα της γλώσσας μας και πάλι. Ενώ δηλαδή σε όλες τις άλλες γειτονικές περιοχές μιλάνε με κωφώσεις (πχ «του πιδί», «του πιδάκ'», «του πουτάμ'»...), η δεσφινιώτικη δεν έχει τέτοια δείγματα πουθενά. Αντιθέτως όπου στους άλλους υπάρχει κώφωση, σε μας, αν υπάρχει κάποιο φαινόμενο, αυτό είναι η αποκοπή, η έκθλιψη και ο τσιτακισμός —και μάλιστα κατά κόρον— οπότε: το παιδί, το παιδάτσ', το ποτάμ'..., δείγματα δηλαδή της μανιάτικης διαλέκτου αλλά και της κρητικής. Κατά συνέπεια και έτσι επιβεβαιώνεται η πρόσμειξη με Μανιάτες και Κρητικούς. Ούτως ή άλλως οι

μετεγκαταστάσεις δεν είναι κάτι το ασυνήθιστο, ιδίως για τόσο ταραγμένα χρόνια σαν εκείνα της Φραγκοκρατίας και της Οθωμανοκρατίας. Και απ' ό,τι φαίνεται η περιοχή μας είχε πάντοτε οικιστικό ενδιαφέρον, ήδη από τα αρχαία χρόνια.

Αδιάψευστος, γι' αυτό, μάρτυρας είναι το ότι από εκείνα τα χρόνια υπάρχουν τάφοι, όπως έχει μελετηθεί από την αρχαιολογική υπηρεσία. Και δεν είναι μόνο οι Δελφοί ο πόλος έλξης. Και τα ευρήματα στον γειτονικό Μεδεώνα²⁴, το όνομα του οποίου παραπέμπει στο ρήμα μήδομαι (=διανοούμαι) των αρχαίων ελληνικών και το *medeor* (=στοχάζομαι πώς θα θεραπεύσω) των λατινικών, δηλώνουν πολύ έντονη ζωή στην περιοχή. Ειδικότερα το όνομα Μεδεών εξηγεί το γιατί ακριβώς στην περιοχή αυτή βρισκόταν ένα νοσοκομείο, μάλιστα το ψυχοθεραπευτήριο της αρχαιότητας. Εξάλλου ο αυτοφυής ελλέβορος ή αλλέβορος που μνημονεύει ο Πausανίας, επενεργούσε θεραπευτικά και κατευναστικά στους ασθενείς, ίσως και εκείνους που επισκέπτονταν το δελφικό μαντείο... Το ότι λοιπόν η περιοχή είχε μεγάλη σπουδαιότητα διαμέσου των αιώνων ίσως έκανε και όλους αυτούς που αναφέραμε να προστρέχουν σ' αυτήν και να αναζητούν καταφύγιο ή δικαιοματική εγκατάσταση.

Όλα τα παραπάνω αφενός φωτίζουν κι αφετέρου λειτουργούν προκλητικά για οποιονδήποτε θα ήθελε να ασχοληθεί σε βάθος με αυτό το πεδίο. Κάτι τέτοιο όμως θα απαιτούσε πολύ προσεκτική προσέγγιση και θα έπρεπε να είναι πλαισιωμένο από ερευνητική "περιουσία".